

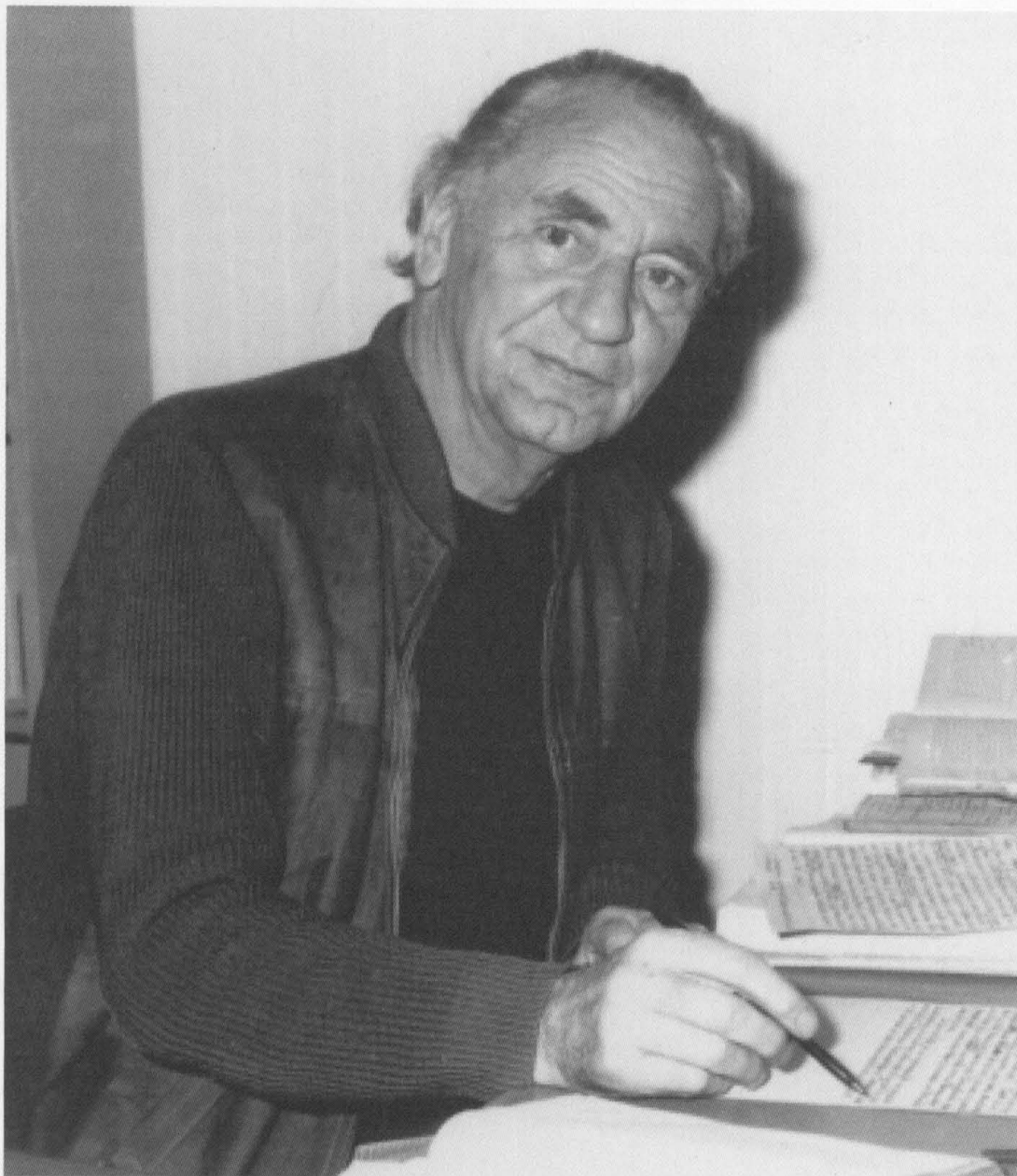
Citation:

H.W. von der Dunk, Levensbericht J.C. Boogman, in:
Levensberichten en herdenkingen, 2002, Amsterdam, pp. 7-18

Herdenking door H.W. von der Dunk

Johan Christiaan Boogman

1 oktober 1917 – 7 februari 2001

Johan Christiaan Boogman

Een levensbericht dat niet verder komt dan een opsomming van de wetenschappelijke prestaties met de gepaste waardering, schiet zelden zo te kort als bij de historicus J.C. Boogman. Wie uitsluitend zijn publicaties kent mist de helft niet alleen van de man maar ook van de historicus, te weten de vormende inspirerende docent. Binnen het Utrechtse geschiedenisinstituut was hij lange tijd de centrale figuur. Hij was dat dankzij die ondefinieerbare hoedanigheid van het verschijnsel persoonlijkheid. Het volle stemgeluid, de vitale betoogtrant vol overtuigingskracht gaven ook op het eerste gezicht oninteressante zaken kleur. Dat gold voor het vak en het gold evenzeer voor zijn uitweidingen *off the record* over mensen, collega's, studenten, facultaire toestanden en ruzies. Het was in kleinere kring, bij voorkeur laat 's avonds en vanzelfsprekend bij goed gevulde glazen, dat al die registers open sprongen. Ik heb Boogman altijd een sprekend voorbeeld gevonden van de gemeenplaats dat het verleden alleen tot leven komt dankzij het persoonlijke penseel, eventueel de verfkwaast van de historicus. Soms bleken mij personen en toestanden – ‘spel en spelers’, om naar de titel van zijn afscheidsbundel te verwijzen – bij nadere kennisname veel bloedelozer dan hij ze in dramatische contouren en contrasten als onder een vergrootglas had afgeschilderd. In het gesprek of als docent wel te verstaan want zodra hij de pen in de hand nam toonde hij zich juist omzichtig en op zijn hoede voor eenzijdige boude beweringen, hoewel hij altijd een duidelijk standpunt innam. Men vindt in zijn publicaties echter geen briljante of prikkelende stellingen maar altijd een stevig doortimmerd betoog, gebaseerd op grondige beheersing van de materie. Als hoogleraar sprong zijn verschijning er zichtbaar uit; vooral in de periode van de oude Alma Mater vóór de universitaire omwenteling toen professoren ambtshalve nog een zekere voorname distantie eigen was. Hij moest weinig hebben van een regenteske allure en het plechtige academische ceremonieel nam hij nooit helemaal serieus. Al had hij allerminst de neiging om zich als provocerend buitenbeentje te gedragen.

Johan Christiaan Boogman werd geboren op 1 oktober 1917 te Doetinchem als zoon van Jan Willem Boogman en Johanna Maria Willemsen, die na hem nog twee dochters kregen. Een voorvader, ene Traugott zu Boogman, was enkele eeuwen geleden uit Duitsland naar Nederland gekomen en zijn grootvader en vader waren zogenaamde ‘boerenarchitecten’ met bepaalde landelijke opzichtersfuncties, die tevens wat grond bezaten in de streek rond Bronkhorst aan de IJssel. Daar bevindt zich nog een ‘Boogmanhuis’. Zijn moeder kwam uit een agrarische familie in Drempt bij Doesburg maar voelde niets voor het boerenbestaan en bij hun huwelijk kocht zijn vader het oudste plaatselijke hotel in Doetinchem, het ‘Heerenlogement’; zo genoemd omdat de heren van de Staten van Gelderland er ten tijde van de Republiek plachten te logeren. Dat was tijdens de eerste wereldoorlog. Boogmans familie was van beide zijden dus duidelijk geworteld in de driehoek tussen Zutphen, Doesburg en Doetinchem, waar men ook dikwijls binnen de eigen kringen via allerlei

kruisverbindingen trouwde. Boogman zelf verloochende met het klimmen der jaren zijn Oostgelderse herkomst steeds minder. Ook een zekere vertrouwdheid met het Horeca-bedrijf was voor wie hem nader kenden geen geheim: ten opzichte van de kwaliteit van kroketten en sauzen, en nog meer ten aanzien van wijn, bier of jenever verdedigde hij even uitgesproken standpunten als ten aanzien van Thorbecke en koning Willem III. Hij groeide op in een zeer vrijzinnig milieu en behield, ofschoon niet meer gelovig, toch een met lichte geamuseerdheid gekruide belangstelling ten aanzien van het rijke palet van protestantse richtingen tot de zwaarste doctrinaire gradaties toe. Van die laatste moest hij zeer bepaald niets hebben. Zijn moeder overleed in 1934 – uiteraard een zeer ingrijpende gebeurtenis voor de zestienjarige. Een vriendin van haar, werkzaam in het hotel, vervulde gedurende zijn jeugd halve moederfuncties en werd degene aan wie hij speciaal gehecht bleef. Met zijn vader had hij geen erg nauwe band en toen die na een vrij lang weduwnaarschap in 1946 hertrouwde met diens tweede vrouw evenmin. Al was er ook geen sprake van onmin.¹ Hij waardeerde het altijd zeer dat zijn vader de verwoesting van zijn hotel in de oorlog zonder klaagzangen had gedragen maar verder liet hij zich over zijn familie weinig uit. Zich zelf noemde hij een ietwat dromerig jongetje dat in zijn fantasieën compensatie zocht voor het typisch kleinsteedse provinciale milieu, waarin hij opgroeide.² Op school kreeg hij een zeer enthousiasmerende geschiedenisleraar die meeslepend over de hardvochtige partijman Johan de Witt vertelde; een snoodaard, die het edele prinsje van Oranje tot ‘Kind van Staat’ had gedegradeerd. Zijn vermoording kwam dan ook als verdiende loon en verademing. Schitterend en natuurlijk de allergrootste flauwekul, zoals Boogman er later met een niet mis te verstaan lievelingsterm aan toevoegde.

Hij bezocht het gymnasium in Doetinchem en ging in 1937 geschiedenis studeren in Utrecht. Daar telden de jaargangen toen één tot twee studenten, het geheel kwam neer op een klein twintigtal, de kandidaten meegeteld. Er waren drie hoogleraren: Bolkestein voor de Oudheid, die Boogman als een schitterend docent roemde, onder wiens indirecte invloed hij met Max Weber en diens beroemde studie over de ondergang van de antieke beschaving in aanraking kwam die een diepe indruk op hem maakte.³ Weber en vooral zijn conceptie van het ideaal-type zouden hem ook later blijven biologeren, al blijkt dat niet duidelijk uit zijn werk. Utrecht stond toen vooral bekend als centrum voor Middeleeuwen dankzij de school van de Duitser Oppermann. De bronnenkritiek van hem en zijn leerlingen – in de wandeling spottend ‘Schule der Fälschung’ genoemd – konden de student echter niet bijster boeien en Oppermanns onverstaanbaar opgelezen colleges beschouwde hij, zelf een geboren docent, als een didactische calamiteit. De derde man was Geyl voor de

¹ Mondelinge informatie van zijn vrouw Riet Boogman-Wesselo.

² In een interview met N.C.F. van Sas en W.W. Mijnhardt in 1987.

³ Speciaal *Die sozialen Gründe des Untergangs der antiken Kultur* uit 1896.

nieuwe tijd; een jaar tevoren uit Londen in Utrecht beland en toen nog een voor het keurige historische wereldje ongewone figuur als Groot-Nederlander, anti-Orangist en ongebruikelijk felle polemist. Maar hoewel geen groot docent in zijn hoorcolleges, boeide hij de jonge student door zijn levendige engagement en zijn intellectuele moed en onafhankelijkheid. Vooral Geyls afkeer van holle gewichtigheid en poespas en zijn niet door uiterlijke rangen of standen vertroebeld oordeel over mensen en dingen spraken de jonge Gelderlander aan. Geyls spreekwoordelijke ijdelheid en egocentrisme betekenden ook nooit dat hij bekwame leerlingen niet verregaande vrijheid liet. Dat Boogman nooit veel affiniteit met de Groot-Nederlandse gedachte en het romantische taal-nationalisme van zijn leermeester had stond hun goede verhouding dan ook geenszins in de weg. Zijn scriptie over de overgang van enkele Hollandse steden tijdens de opstand werd in 1942 in het Tijdschrift voor Geschiedenis gepubliceerd. Geyl was toen al gegijzeld en vervangen door A.A. van Schelven.

Het artikel kan qua opzet evenmin uitgesproken Geyliaans worden genoemd als Boogmans latere publicaties. Geyls invloed is misschien nog het duidelijkst herkenbaar op het persoonlijke vlak doordat hij hem liet zien hoe vruchtbaar en soms nodig het kan zijn om standaardvoorstellingen onderuit te halen en daarbij ook geijkte autoriteiten niet te ontzien, en meer specifiek door zijn aanval op de zogenaamde klein-Nederlandse traditie, die de afloop van de opstand als natuurlijke uitkomst vierde. Geyls stam-conceptie (waar Boogman allerminst een aanhanger van was) opende namelijk wél zijn ogen voor het verschijnsel van de alternatieve mogelijkheden, het inzicht dat het ook heel anders had kunnen lopen. Dat 'possibilisme' als wegwijzer bij historisch onderzoek werd een van Boogmans voornaamste en dierbare maximes. Hij werd Geyls assistent en bleef dat nog tot 1943 onder Van Schelven. Na zijn doctoraal (*cum laude*) werd hij leraar voor Nederlands en Geschiedenis, eerst in Hilversum, toen in Deventer op de MMS, waar de bekende neerlandicus W.A.P. Smit directeur was. Hij las er met de meisjes romans die zijn christelijke baas en latere Utrechtse collega in de faculteit vanwege de erotische inslag een minder geslaagde keuze vond.

Na de bevrijding in 1945 riep Geyl hem terug als zijn assistent; een functie die weldra werd omgezet in een vast hoofdassistentschap, de voorloper van de latere medewerker in vaste dienst. In die positie gaf Boogman zeer gewaardeerde inleidende colleges over historiografie, nam de overzichtstentamens af en ontwikkelde zich snel tot Geyls krachtige rechterhand. Niet alleen in het onderwijs maar ook in facultaire zaken. De oudere meester had aan administratieve rompslomp een broertje dood en dankzij de clandestiene hulp van zijn hoofdassistent ontaardde zijn secretarisschap van de faculteit niet in een complete ramp. Boogman anderzijds genoot van de inkijk die hij daardoor als oningewijde jonge academicus in het heilige bolwerk van de hooggeleerden kreeg met al hun gevoeligheden en streken. Ook op zeer

persoonlijk vlak werd hij Geyls vertrouwing.⁴ Ondertussen wilde hij promoveren op François van Aerssen, de merkwaardige grijze eminentie achter prins Maurits. Het plan bleek onuitvoerbaar omdat iemand in Leiden al met een omvangrijke studie bezig was. Bij toeval stootte hij toen op de Luxemburgse kwestie van 1867, waarbij het eigenlijk de fascinerende, machtige gestalte van Bismarck was die hem aantrok.⁵ Zoals zo dikwijls bleek echter de voorgeschiedenis onbevredigend onderzocht en zo kwam in 1955 zijn tweedelige rijke proefschrift over Nederland en de Duitse Bond tot stand. De voorgeschiedenis was tot een eigen historisch panorama uitgegroeid, waarbij nieuw licht viel op het hele Nederlandse buitenlandse beleid in de eerste helft van de 19^e eeuw.⁶ In compositorisch opzicht was het proefschrift tamelijk uit het lood geslagen en onevenwichtig van opbouw, maar inhoudelijk toonde de jonge doctor veel diepgang en een uitzonderlijk vermogen om de drijvende krachten achter het gebeuren zichtbaar te maken.⁷ Het *cum laude* kwam dan ook voor niemand als een verrassing. Ook toonde hij daarbij een grote kennis van Duitsland, dat zich in de eerste helft van de 19^e eeuw in zo'n stormachtige nationale groeiperiode bevond. Het is verleidelijk om daarbij ook aan zijn herkomst uit het Gelderse grensgebied te denken, die zijn blijvende kritische belangstelling, zelfs fascinatie ten aanzien van de naburige Duitse cultuur, vooral de Duitse Romantiek kan verklaren.

Dat hij in 1958 Geyls opvolger werd als hoogleraar in de Algemene en Vaderlandse geschiedenis van de nieuwe tijd, door Geyl zelf uitdrukkelijk ook als zodanig gewild, lag voor de hand. Maar zoals gezegd was hij geenszins een opvolger in de zin van een orthodoxe leerling die de visie en stokpaardjes van Geyl aanhing. Er was trouwens geen Utrechtse school-Geyl, evenmin als een Leidse school-Huizinga. Boogman had Geyl bijzonder goed aangevuld juist dankzij uitgesproken verschillen in aanleg en belangstelling. Hij was even bedachtzaam en grondig, als publicist eerder zwaar op de hand en introvert, als zijn leermeester barstte van werkkraft en extroverte geldingsdrang, waarbij hij een snelle soms ook wat al te vlakke pen hanteerde. Achter Boogmans stelregel om de genoegens van het alledaagse leven vooral niet te verwaarlozen, school een zwaarmoedige aanleg, een eigenaardige affiniteit met gekwelde naturen aan de zelfkant van de samenleving. Hij hield van Achterberg, van 'Een winter aan zee' van Roland Holst, van romantische muziek en hij bezat de eveneens romantische hang naar het paradoxale en ondoorgrondelijke. Geyl zag mensen en dingen in een helder, duidelijk licht en wat niet rationeel te vatten was interesseerde hem weinig. Dat gold ook voor zijn omgeving. Boogman

⁴ Zo speelde hij voor *postillon d'amour* bij Geyls herhaalde amoureuze relaties.

⁵ Aldus zijn bekentenis in het genoemde interview, zie noot 2.

⁶ Ik kan de vraag niet onderdrukken, wat hiervan terecht zou zijn gekomen bij ons huidige systeem van keuringscommissies en nwo-procedures waar de promovendus van te voren de uitkomst plus het exacte tijdschema van het hele onderzoek moet voorleggen wil hij groen licht krijgen.

⁷ *Nederland en de Duitse Bond 1815-1851* (2 dln.Groningen, 1955).

had op dat gebied uitgesproken intuïtieve anti- en sympathieën. Als levenstempo gaf hij de voorkeur aan adagio boven allegro. Anderzijds stonden ze allebei in een liberaal-democratische traditie, in het kamp van naoorlogs gematigd links en van de PvdA. Ze verfoeiden elke orthodoxie. Waarbij Geyl zich alleen veel strijdvaardiger gedroeg.

Maar dat was ook een generatiekwestie. Hartstochtelijke ideologische keuzes waren voor de jongere sceptischer historici ietwat achterhaald. Dat aspect bleek meteen bij Boogmans opmerkelijke oratie van 1959.⁸ Daarbij brak hij een lans voor de methodes van Namier en van de Franse Annales-school bij de bestudering van de Nederlandse geschiedenis. Die rede is een keerpunt genoemd in de Nederlandse historiografie. Boogman was echter minder een pionier dan een representant van een nieuwe garde die de uitgesproken verhalende en sterk geëngageerde geschiedschrijving van de generatie van Geyl, Romein en Rogier door een meer gedistantieerde structuralistische wilde vervangen. Hoewel dat geregeld is opgemerkt, blijft het juist. Boogman toonde zich in die rede ook geen rechtzinnig apostel van het structuralisme. Met nadruk keerde hij zich eveneens tegen een finalistische optiek die het verleden zo gemakkelijk tot voorgeschiedenis van het heden reduceert. Hij pleitte voor de possibilistische benadering als demper op de tendens tot determinisme, die niet alleen in dat finalisme maar ook in een eenzijdige gebiologeerdheid door structuren is gelegen. Het grillige element van de personen en van het toeval wordt hooguit altijd begrensd door structuren, zo zou men zijn boodschap kunnen samenvatten. Een boodschap die toen in de lucht hing. De oratie hield een programma in en betekende voor de goede verstaander een streep achter Geyls tijd en werk. De literatuur voor studenten onderging dan ook dadelijk een verandering en de wat springerige Geylocentrische lijsten werden door een veel systematischer opzet vervangen die aansloot bij de internationale ontwikkeling.

Hoe heeft Boogman die in zijn rede gepropageerde wensen ingevuld? De getemperd-structuralistische benadering die hij aanbeval kwam tot uiting in zijn speciale aandacht voor wat hij noemde 'achtergronden' en 'tradities' – standaardtermen in diverse artikelen zoals over het Nederlandse en Belgische buitenlandse beleid in de negentiende eeuw, de crisis van het Nederlandse bestel in de jaren veertig of de typisch Hollandse contractie-mentaliteit, dat wil zeggen die anti-expansionistische neiging zich terug te trekken op eigen territorium om ongestoord in vrede wereldwijd handel te kunnen drijven.⁹ Die laatste these was stellig een van zijn meest originele

⁸ *Vaderlandse Geschiedenis na de Middeleeuwen in hedendaags perspectief. Enige kanttekeningen en beschouwingen* (Groningen 1959).

⁹ Vooral: achtergronden en algemene tendenties van het buitenlandse beleid van Nederland en België in het midden van de 19^e eeuw (*Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* LXXVI 1962; *The Dutch Crisis in the Eighteen-Forties* (J.S. Bromley & E.H. Kossmann eds.) *Britain and the Netherlands*, Londen 1960) en *Die holländische Tradition in der niederländischen Geschichte* (*Westfälische Forschungen* xv 1962).

bijdragen aan de Nederlandse geschiedenis. Hij herkende daarin een maritiem-commerciële geestesgesteldheid en traditie. Die traditie hield tevens in het streven naar een internationaal rechts-en vredessysteem, verpakt in moralistisch zendingsbesef. Ik weet eerlijk gezegd niet of het beeld van de Hollander als Siamese tweeling van koopman en dominee van Boogman afkomstig is. In elk geval heeft hij het als geen ander uitgewerkt en overtuigingskracht verleend. Het loopt als een rode draad door tal van zijn studies. Daarbij ging hij uit van de aspecten die hij al in zijn proefschrift naar voren had gehaald. Hij trok nu lijnen die ver terug liepen tot in de Republiek. Of hierbij de constellatie van het Verenigd Koninkrijk en de negentiende eeuw, zijn uitgangspunt, nog een beetje is blijven meespelen, laat ik in het midden. In elk geval is hij met het regelmatig belichten van mentale eigenaardigheden en tradities achter de politieke voorgrond van het gebeuren een eigen weg in de geschiedenis van Nederland ingeslagen waarop sommigen van zijn promovendi dan verder konden gaan. De sporen zijn sedertdien in tal van publicaties te herkennen.

Deze her en der deels in minder bekende tijdschriften gepubliceerde studies, soms uitwerkingen van voordrachten, kunnen met hun overvoorzichtige, wat prozaïsche titels ('enige kanttekeningen bij' of 'enige beschouwingen over') gemakkelijk misleiden. Zij bevatten een veel zwaardere lading. Boogman had weinig behoefte in de schijnwerpers te treden. Hij was wars van geldingsdrang en van de modieuze reclame-mentaliteit die in de decennia van zijn professoraat meer en meer ook universiteit en wetenschappers in haar greep kreeg. Misschien was dat gebrek aan ambitie ook een reactie op de tournooien van zijn zelfbewuste voorganger, die deze in historisch Nederland niet onverdeeld in dank waren afgenomen. Die erfenis kon Boogman niet helemaal negeren ofschoon hij zich allerminst door diens illustere naam bekneld voelde. Daarvoor verdween Geyls werk ook te snel in de jaren zestig en zeventig uit de actuele debatten.

Twee dingen kunnen bij deze aandacht voor mentale en traditionele aspecten worden opgemerkt. Allereerst blijkt een zekere innerlijke distantie ten aanzien van wat Boogman de typisch Hollandse traditie in de Nederlandse geschiedenis noemde. Holland en Nederland waren voor hem allerminst identiek – herhaaldelijk legt hij de nadruk op die tegenstelling met vooral de landgewesten. Het is verleidelijk, ofschoon natuurlijk altijd onbewijsbaar, om dat in verband te brengen met zijn eigen Oost-Nederlandse achtergrond (om zijn favoriete term te gebruiken), waardoor hij het typisch Hollandse met het oog van een halve buitenstaander kon zien. Ten tweede liggen thema's als mentaliteit en tradities heel mooi tussen een structurele en een individualistische optiek in. Dat laatste, de figuren en de wisselwerking tussen hun psychische eigenaardigheden en de constellaties bleef toch voor hem het meest pakkende; niet alleen in de geschiedenis. Hij voelde niet voor een beschouwing die de persoon al te zeer ter wille van grote lijnen, collectiviteiten en allesverklarende abstracties wegredeneerde en sloot in dat opzicht geheel aan bij de historicistische traditie. Op de keper gezien was zijn werk, vooral zijn boek 'Rondom 1848', dan

ook politieke geschiedschrijving. Daarin ging hij dus allerminst mee met de zo luide roep van een iets jongere generatie die de sociaal-economisch gerichte maatschappijgeschiedenis als alleenzalmakend op de troon wilde zetten. Maar politieke geschiedschrijving, waarbij op de genoemde dimensies *achter* de gebeurtenissen, op ideologieën en de algemene tijdgeest alle licht valt! Ofschoon hij zich in diverse artikelen, zoals over de Unie van Utrecht, de terechtstelling van Oldenbarneveldt, Johan de Witt en Van de Spiegel, vrij intensief met de Republiek bezig hield, bleef hij vooral de grondige kenner van de negentiende eeuw. Dat blijkt ook uit zijn belangstelling voor zo algemene verschijnselen als nationalisme en conservatisme. Het merendeel van de onder zijn leiding tot stand gekomen proefschriften lag eveneens in de late achttiende en negentiende eeuw.

Dat bij alle belang dat hij aan constellaties en algemene factoren hechtte, het individu hem speciaal aantrok blijkt uit de zoëven genoemde artikelen en uit de betekenis die hij aan de persoonlijke factor in het geval van Thorbecke, Van Hall, de koningen Willem II en III toeschreef. De vraag waarom hij dan nooit een echte biografie heeft geschreven ligt voor de hand. Ik vermoed dat het antwoord, ten dele althans, samenhangt met zijn genoemde fascinatie voor rationeel en moreel ongrijpbare of zelfs verscheurde naturen. Thorbecke, een figuur die zo centraal staat in zijn meest vertrouwde tijdvak, bovendien eveneens afkomstig uit Oost-Nederland, geen 'Hollander' en diep beïnvloed door de Duitse Romantiek, lag hem niet als steile doctrinair en koele gedisciplineerde geest. In 'Rondom 1848' toonde hij zich allerminst een ongelimiteerd Thorbecke-vereerder en zijn sympathie ging meer uit naar pragmatische realisten tussen behoud en vernieuwing zoals Van Hall en Baud, door hem als conservatief-liberalen bestempeld. Ik denk dat zijn ervaringen met de linkse beweging in de jaren zestig en zeventig, zijn afkeer van bijvoorbeeld een doctrinair politicus als Den Uyl ook en juist in dat beeld van Thorbecke hun neerslag hebben gevonden. Een teken hoe in de historische appreciatie associaties en ervaringen meespelen die soms in ogenschijnlijk ver verwijderde eigentijdse omstandigheden hun oorsprong vinden. In het fraaie artikel over Johan de Witt als *raison-d'état*-politicus wijst Boogman opmerkelijk genoeg, bij alle bewondering voor de Raadspensionaris op een zwakte, namelijk juist die eenzijdig-rationele instelling, het onvermogen om met de imponderabilia en menselijke hartstochten rekening te houden, dat de grote Johan tenslotte fataal werd. Maar die nuchtere verstandige schippers Van Hall of Baud misten te veel die uitgesproken romantische kleurschakeringen die de mens Boogman pas echt aanspraken. Een belangrijker reden was ongetwijfeld zijn huiver om te veel hooi op zijn vork te nemen en zich te binden aan een groter werk. Bij een Bismarck die hem zo intrigeerde had hij als Nederlands historicus bovendien te maken met zo'n overstelpende internationale concurrentie in de literatuur dat die onderneming gauw een waaghalzerig avontuur zou worden. Maar dat hij niet helemaal van hem kon afblijven bewijst zijn groot artikel over de ijzeren kanselier, een kritische historiografische balans na de Duitse

catastrofe vanuit Nederland, waarbij hij de conservatieve grondslag beklemtoont achter of onder Bismarck's befaamde machiavellisme en *raison d'état*-denken.¹⁰

Die genoemde huiver werd ongetwijfeld in de hand gewerkt door de rumoerige veranderingen aan de universiteiten vanaf de late jaren zestig waarbij tal van facultaire en andere commissies beslag legden op zijn tijd. En Boogman kon niets uit de losse pols doen, ook als hij de betrekkelijkheid van veel van dat bestuurlijke werk zeer wel beseftte. Getrouw zijn van huis uit liberale gematigd-progressieve houding, die weinig paste bij een verstarde professorenhiërarchie, kon hij oorspronkelijk wel enig begrip voor de democratisering opbrengen, al moest hij uiteraard niets hebben van de steeds dollere eisen van de studenten. In de oude faculteit behoorde hij – tevens als haar laatste voorzitter-oude stijl – tot de liberale hervormingsgezinde vleugel. Het schikken en plooiën vanuit een goed Nederlands pragmatisme om de schade te beperken was helemaal zijn koers, waarbij hij zich van talrijke functies in besturen en commissies met een soms vaderlijke bezweringsattitude kweet. Daarnaast was hij als bestuurslid jarenlang nauw betrokken bij het Historisch Genootschap, 'de Bijdragen' en de uitgave van de Thorbecke-correspondentie, plus de vele kleine tragikomedies die vooral de publicatie van het Thorbecke-archief als een geboortekwaal aankleefden.¹¹

Zowel de omwenteling aan de universiteiten in Nederland in de jaren zestig en zeventig als ongetwijfeld ook zijn positie en leeftijd droegen bij aan een toenemende aandacht voor het verschijnsel Conservatisme. Zijn genoemde belangstelling voor de (vooral Duitse) Romantiek, waar zijn eigen aanleg natuurlijk niet vreemd aan was, en zijn gevoeligheid voor het raadselachtige en ongerijmde in mensen plegen volgens een gebruikelijk schema als bewijzen van een conservatieve instelling te worden opgevat. Hij zelf onderschreef in elk geval die gangbare bekende typologie van Conservatisme als een licht pessimistische en realistische instelling en erkenning van de onvolkomenheden van de mens, en hij herkende zichzelf daarin. Daarbij baseerde hij zich op een theorie van Klaus Epstein die een reactionair van een hervormingsgezinnd conservatisme onderscheidt.¹² Het werd voor hem een ware eye-opener. Hij identificeerde zich met dat laatste type, de pragmaticus, die star behoud of terugzetten van de klok illusoir acht maar evenzeer revolutionaire breuken vermijden wil. Verrassenderwijs herkende hij in zijn oude leermeester Geyl, de onsentimenteel-verstandelijk ingestelde sloper van traditionele voorstellingen, nu een typisch reformistische conservatief – geheid tegenstander zowel van reactionaire

¹⁰ Beschouwingen over Bismarck (*TvG*. LXV, 1952).

¹¹ Hiervoor L. Dorsman en E. Jonker, *Anderhalve eeuw geschiedenis (Nederlands) Historisch Genootschap. 1845-1995* (Den Haag 1995), speciaal pp.71.

¹² Epstein onderscheidt daarnaast nog een derde type: de nuchtere starre status-quo-conservatief.

als van revolutionaire drijverij.^{12a} Nu was Geyl onbetwist een vijand van elk extremisme en bepleiter van een gematigde middenkoers. De vraag kan hierbij alleen niet worden onderdrukt wat onder al die termen, pragmatisch, reactionair en revolutionair telkens precies moet worden verstaan en of niet de scala van de reformistische conservatief bij nader inzien dan het grootste percentage van alle realistische geesten en politici omvat. In Boogmans doorwrochte lezing voor deze Akademie, een uitgesproken rehabilitatie, noemt hij Raadspensionaris Van de Spiegel eveneens een reformistische conservatief; een man, gehecht aan de bestaande verhoudingen, benauwd voor een revolutie en dus vijand van de patriotse nieuwlichters. Echter tevens doordrongen van de bittere noodzaak om de klok gelijk te zetten! Zoals al gezegd brak Boogman een lans voor Van Hall en Baud in de volgende eeuw, die daarbij alweer als duidelijk reformistische conservatieven uit de bus komen. Waren het speciaal de reformistische conservatieven die hem zo aantrokken of werd iemand die hem aantrok in zijn beschouwing een reformistische conservatief? In zijn laatste grote studie over de dichter en landheer A.C.W. Staring, brengt hij ook zijn vermaarde streekgenoot bij dat type onder. Ik erken direct dat zijn met veel invoelingsvermogen getekend portret zo'n karakterisering aannemelijk maakt. Maar het toont wel de immense reukelijkheid van dit soort etiketteringen aan. Men kan de verklaringswaarde en uiteindelijke zin ervan dan ook betwisten en Boogman heeft die naar mijn smaak stellig overschat. Maar het was – en dat is waar het hier op aankomt – in wezen dan ook een poging om aan de hand van die kwalificatie zich zelf rekenschap te geven omtrent de eigen standplaats binnen een snel veranderende omgeving en maatschappij. Het was Boogmans psychologisch diep noodzakelijke legitimatietypologie. In een typerend kort naschrift uit 1982 verzachtte hij in dat verband zijn slootoordeel over de conservatief Bismarck een beetje.

Dat Boogman zich na zijn emeritaat in 1982 weer in zijn geboorteplaats Doetinchem ging vestigen, voor Nederlandse begrippen toch tamelijk ver in het achterland en verwijderd van de intellectuele en academische atmosfeer, was een teken van zijn emotionele binding aan de regio van herkomst; hoe weinig de historicus, die door het bad van de twintigste-eeuwse dwalingen was gewit en gewaarschuwd, ook dit soort bindingen een hogere ideologische of mythologische betekenis kon toekennen. Maar een zekere honkvastheid was hem altijd eigen geweest. De kring werd gesloten. De eerste jaren was hij met de hem tekenende intensiteit betrokken bij een gedenkboek van het Staring-Genootschap over de dichter – een voorbeeld van regionaal bewustzijn – waarbij hij, de gezaghebbende wetenschapper uit het westen, natuurlijk dubbel welkom was als redacteur. Hij leverde bovendien, ik noemde het al, een vrij kloeke fundamentele bijdrage over de mens en burger Staring. Op het laatst dan toch nog zoiets als een beknopte biografie!¹³

^{12a} De historicus Pieter Geyl: activistisch strijder en reformatisch konservatief. (*Ons Erfdeel* xvi 1973).

¹³ J.C. Boogman, A.C.W. Staring als mens en 'burger' (in: *A.C.W. Staring, dichter en landman, regionalist en nationalist* (Walburg pers 1990).

Allengs bemoeilijkte echter zijn sterk achteruitgaand gezichtsvermogen het schrijven en lezen. Niettemin reageerde hij nog volgens goed oud gebruik consciëntieus op elk toegezonden boek en elke overdruk met handgeschreven brieven, waarvan de enorme tuimelende letters duidelijk maakten hoeveel inspanning hem het lezen en schrijven op het laatst moet hebben gekost. Maar hij maakte zich er niet vanaf met nietszeggende clichés. Toen ook zijn algehele gezondheid steeds minder werd sloot hij zich meer en meer af van zijn vrienden en van de buitenwereld. Het was of hij daarbij ook afstand nam van zijn hele loopbaan als historicus en van een leven dat hij met al wat het hem te bieden had ook zeer had genoten. Zijn dood op 7 februari 2001 kwam dan ook voor zijn familie en naaste vrienden na een moeilijk jaar niet meer onverwachts.

Boogmans oeuvre is niet omvangrijk maar het draagt een niet aan de mode onderhevig eigen stempel. Het gaat om een vast en onmiddellijk herkenbaar repertoire, waardoor er ook wel overlappingen optreden: Hollandse contractie-mentaliteit en maritiem-commerciële traditie, vooral in het buitenlands beleid; conservatief-pragmatische houding tegenover doctrinarisme; het belang van tradities en achtergronden ...dat zijn de kwesties die Boogman telkens weer aan de hand van diverse figuren en historische constellaties behandeld heeft en waarvoor hij zijn generatie en zijn leerlingen de ogen heeft geopend. Waarbij zijn standplaats en optiek door de jaren heen opmerkelijk consequent bleven.

Ik kan ter afsluiting eigenlijk niet beters doen dan de slotzinnen citeren die ik negentien jaar geleden bij zijn afscheid schreef: 'Wat tenslotte doorwerkt is de persoonlijkheid én – zo voeg ik er nu aan toe – die nieuwe inzichten in de Nederlandse geschiedenis die Boogmans werk als een van de prominenten van zijn generatie een eigen plaats verzekeren. Ook al behoort het tot een van de hinderlijke eigenaardigheden van dit bestaan dat men zelf maar zeer ten dele getuige was van de stoot die men als leraar en mens aan anderen heeft doorgegeven.'

